

A középút filozófiája az indiai és a tibeti dge-lugs-pa hagyományban

Szakmai beszámoló

A kutatás tárgya, célja

A buddhista hagyomány a mahájána buddhizmus két nagy vallás-filozófiai iskoláját tartja számon: a *madhjamaka* (középút, *dbu-ma-pa*) és a *jógácsára* (*rnal-'byor spyod-pa*) rendszert. A tibetiek kb. a 11-12. sz.-tól kezdve további alosztályokat különböztettek meg a *madhjamaka* iskolán belül, amelyek közül a *prászangika* (*dbu-ma thal-'gyur-pa*) és a *szvátantrika* (*rang-rgyud-pa*) *madhjamaka* a legátfogóbb felosztás. A tibeti dge-lugs-pa hagyomány a *prászangika-madhjamaka* („abszurd logikai következményeket feltáró” *madhjamaka*) bölcseletet tartja a legmélyrehatóbbnak az összes buddhista filozófiai rendszer közül, és elsősorban azt a szemléletet, ill. módszert vallja a magáénak, amely a rendet alapító rJe Tsong-kha-pa mester (1357-1419) és tanítványi láncolata kommentárjaiban ill. önálló műveiben fogalmazódott meg.

rJe Tsong-kha-pa számára mindenekelőtt az indiai *prászangika-mádhamika* Csandrakírti (*Zla-ba grags-pa*; 600-650) műveiben kifejtett nézetek voltak a mérvadóak, akinek a legjelentősebb írásait kivétel nélkül saját kommentárral látta le. A kutatási programom gerincét képező Csandrakírti alapmű és önkomentár, a *Bevezetés a középút tanába* (*Madhjamaka-avatára-káriká, dBu-ma-la 'jug-pa'i tshig-le'ur byas-pa*) ill. A „Bevezetés a középút tanába” önkomentárja (*Madhjamaka-avatára-bhásjam, dBu-ma-la 'jug-pa'i rang-'grel*) megkülönböztetetten fontos szerepet játszik a tibeti dge-lugs-pa hagyományban, amit az is bizonyít, hogy Csandrakírti eme két munkája a dge-lugs-pa kolostoregyetemek tanrendjének részét képezi, a *madhjamaka* filozófiai oktatás a mai napig is a *Madhjamakávatára* és tibeti kommentárirodalma alapján folyik. A *Madhjamakávatára* dge-lugs-pa exegetikai irodalmában az egyik legjelentősebb mű rJe Tsong-kha-pa kommentárja, A „Bevezetés a középút tanába” részletes magyarázata, A gondolatot megvilágító (*dBu-ma-la 'jug-pa'i rgya-cher bshad-pa, dGongs-pa rab-gsal*, röviden *dGongs-gsal*), amelynek szintén tetemes kommentárirodalma van.

Kutatómunkám elsődleges célja a tibeti nyelvű *Madhjamakávatárakáriká* és a *Madhjamakávatárabhásja* VI. fejezete *puḍgalanairātmja* (*gang-zag-gi bdag-med*) és *dharmanairātmja* (*chos-kyi bdag-med*) nevezetű alfejezetének a filológiai igényű fordítása, elemzése volt Tsong-kha-pa *dGongs-gsal* című kommentárja vonatkozó alfejezetének a részfordításával és számos egyéb, tematikailag kapcsolódó páli, szanszkrit, tibeti forrás adatainak a felhasználásával. Noha Csandrakírti tibeti nyelvű alapverseinek, a *Madhjamakakáriká*nak már számos nyugati nyelvű fordítása van, az önkomentár, azaz a *Madhjamakávatárabhásja* VI. fejezetének még mindig nem született filológiai igényű, pontos és megfelelő jegyzetapparátussal ellátott angol nyelvű fordítása. A VI. fejezetnek a mai napig is csupán fele francia, fele német, tudományos eszközöztárat használó fordítása van (1. Luis de La Vallée Poussin 1907-1912: a VI. fejezet első 165 strófájáig, 2. Helmut Tauscher 1981: a VI. fejezet 166-226. strófájáig). Tsong-kha-pa *dGongs-gsal* kommentárja vonatkozó alfejezetének tudományos igényű fordítása egyáltalán nincsen, csupán egyetlen olyan

publikáció született, amelyben az író a *dGongs-gsal* tartalmát részlegesen közli francia nyelven meglehetősen pongyola, pontatlan fordítással, egyetlen jegyzet nélkül (Georges Driessens 1985: *L'entrée au milieu*).

Célkitűzéseim között szerepelt az is, hogy az említett források segítségével feltárjam az indo-tibeti *prászangika-madhjamaka* bölceleti rendszer általános jellemzőit, és kiemelten foglalkozzak a Tsong-kha-pa által fémjelzett dge-lugs-pa madhjamaka filozófia és exegézis specifikus, megkülönböztető jegyeivel. Fontos célom volt, hogy összehasonlító módszerrel, különböző kontextusokban megvizsgálva tisztázzam a felhasznált forrásokban előforduló legjelentősebb filozófiai fogalmaknak a pontos jelentését. Ezt a feladatot többek között a tibeti dge-lugs-pa terminológia rögzítésével szándékoztam elvégezni, mivel a hatalmas mennyiségű dge-lugs-pa irodalom feldolgozatlanlansága miatt igen sok kulcsfogalomnak a jelentése nemzetközi szinten sem tisztázott, vagy teljesen ismeretlen.

Az elvégzett kutatómunka

A kitűzött feladataimat kisebb módosításokkal végeztem el, a munkatervemben azonban már eleve jeleztem több olyan nyitott kérdést, amelyek előreláthatóan befolyásolhatják a kutatásaim irányát.

Kutatómunkámban igen fontos helyet kapott a bécsi *Institut für Südasien-, Tibet- und Buddhismuskunde*, a *Bécsi Egyetem Indológia Tanszéke* és az *Öst. Akademie der Wissenschaften, Institut für Kultur- und Geistesgeschichte Asiens* intézményekben való anyaggyűjtés és az ott dolgozó kollégákkal való tudományos kapcsolattartás.

A kutatási periódus során minden egyes évben több alkalommal Bécsbe utaztam, ahol az említett intézmények könyvtáraiban nagyméretű forrásgyűjtést végeztem. Fénymásolt illetve digitalizált formában számos szanszkrit és tibeti nyelvű elsődleges forrást (kritikai és egyéb szövegkiadásokat; tibeti nyelvű kéziratokat; a tibeti Kánont; több dge-lugs-pa mester összegyűjtött írását, azaz *gsung-'bum*-okat; a New Delhiben kiadott *Madhyamika Text Series* számos kötetét stb.) és Magyarországon fellelhetetlen másodlagos irodalmat szereztem be. Mivel a *dGongs-gsal* egy igen nehéz logikai, filozófiai írása Tsong-kha-pá-nak, ezért még a kutatás negyedik évében is fontosnak tartottam a forrásgyűjtést: az utolsó évben elsősorban a Tsong-kha-pa kortársainak (14.sz.) és a későbbi századok dge-lugs-pa mestereinek a tematikailag kapcsolódó írásait szereztem be, hogy a Tsong-kha-pa általt használt terminusok magyarázatainak, definícióinak még alaposabban utánanézhessenek.

A kutatási programom egyik lehetséges iránya az volt, hogy elkészítem a *Madhjamakávatárákáríká* és prózai önkomentárja, a *Madhjamakávatárábhásja* VI. fejezete *pudgalanairátmja* (*A személy éntelensége*) és *dharmanairátmja* (*A jelenségek éntelensége*) című alfejezeteinek a magyar nyelvű fordítását, és az értelmezéshez csupán segédeszközként, szemelvényezett fordításban használom Tsong-kha-pa *dGongs-gsal* nevezetű kommentárja vonatkozó részét. A bécsi kutatókkal (Ernst Steinkellnerrel, Helmut Tausherral, Helmut Krasserrel) folytatott 2004-es és 2005-ös konzultációm eredményeképpen azonban a munkatervemben előre jelzett módon ideiglenesen abbahagytam a *dharmanairátmja* alfejezet fordítását.

Ennek a döntésnek több lényeges oka van. 2004 közepén Ernst Steinkellner professzor, az *Institut für Südasiens-, Tibet- und Buddhismuskunde* korábbi vezetője tájékoztatót arról, hogy Kínában, a Tibeti Autonóm Területen (TAR) számos szanszkrit nyelvű kéziratra leltek, amelyek között megtalálható a *Madhjamakávatárákáríká* és *Bhásja* idáig elveszettnek hitt szanszkrit eredetije is. Steinkellner professzor azt is tudomásomra hozta, hogy a Bécsi Tudományos Akadémia *Institut für Kultur- und Geistesgeschichte Asiens* (IKGA) kulturális együttműködési szerződést kötött a *China Tibetology Research Center*rel (CTRC Beijing), amelynek keretében lehetőség nyílhat arra is, hogy 2005-ben konzultálni tudjak Bécsben a szanszkrit *Madhjamakávatára* kézirat gondozásával megbízott kínai kutatóval. Az események sajnos nem alakultak ilyen kedvezően: az IKGA-nek eddig csak a legfontosabb szanszkrit nyelvű logikai, episztemológiai kéziratokhoz sikerült hozzájutnia. Összességében homály és „titok” fedi a kínaiak által összegyűjtött sok-sok (elveszettnek hitt) szanszkrit nyelvű kézirat sorsát, és minden igyekezetem ellenére sem sikerült a *Madhjamakávatára* kézirattal foglalkozó kínai kutatótól, Li Xuezhutól további információkat szerezni. (A témához érdemes elolvasni E. Steinkellner írását: *A Tale of Leaves, On Sanskrit Manuscripts in Tibet, their Past and their Future*, 2004. http://ikga.oeaw.ac.at/Mat/steinkellner_leaves.pdf)

2004 közepén megállapodást kötöttem Helmut Tauscherrel, a *Wiener Studien zur Tibetologie und Buddhismuskunde* új főszerkesztőjével, hogy a *Madhjamakávatárákáríká* és a *Madhjamakávatárábhásja* VI. fejezete *pudgalanairátmja* alfejezetének magyar fordítását angol nyelvre ültetem, és a megfelelő jegyzetapparátussal, bevezető tanulmánnyal látom el azért, hogy pozitív opponensi véleményezés után publikálni tudják a sorozatukban. 2005-ben majd 2006-ban Tauscher professzor arra kért: munkámat egészítsem ki oly módon, hogy Tsong-kha-pa *dGongs-gsal* című kommentárja vonatkozó fejezetének a teljes angol nyelvű fordítását készítsem el. A változtatási kérését avval indokolta, hogy ennek a műnek még egyáltalán nincs nyugati fordítása, s a Kínában lévő szanszkrit *Madhjamakávatárábhásja* kézirat feldolgozásának üteme és mikéntje pedig megjósolhatatlan.

A fentiek fényében Tsong-kha-pa *dGongs-gsal* kommentárjának a *pudgalanairátmját* (*A személy éntelenségét*) magyarázó alfejezete teljes fordításába kezdtem 2005-ben. Ez a változás lényegileg egy továbblépés volt a kutatómunkámban, hiszen a *dGongs-gsal* kb. 70-80 %-ban tartalmazza Csandrakírti *Madhjamakávatárábhásja* című művét is, s ezért a *Bhásja* alapos ismerete nélkül nem lehet lefordítani, megérteni Tsong-kha-pa írását. A *dGongs-gsal* szóban forgó alfejezete magyar fordítását befejeztem, gazdag jegyzetanyaggal, a filozófiai szakszavak jegyzékével láttam el. A fordításhoz monografikus bevezető tanulmányt írtam magyar nyelven, amelyben egyrészt a személy én nélküliségének (ürességének) az eszmetörténetét ismertetem az indiai és a tibeti dge-lugs-pa hagyományban, másrészt részletesen elemzem azt a hétágú érvelési eljárást, amelyet Csandrakírti honosított meg a buddhista hagyományban. A lábjegyzetekben beazonosítottam Tsong-kha-pa minden egyes idézetét, felkutatva és megadva az idézett passzusok szanszkrit eredetijét is. A munka során 6 szövegkiadást vettem egybe, és szövegkritikai jegyzetekben tüntettem fel a lényegesebb eltéréseket, javasolva a szöveg legjobb olvasatát. Kéziratomat (213 oldal) leadtam a Trajan Könyvesműhelynek, a könyvem az OTKA támogatás tényének feltüntetésével még ebben az évben megjelenik *A személy üressége, Madhjamaka buddhista analízis* címmel.

A magyarul megjelenő könyvem angol nyelvre fordításán ill. bővítésén még mindig dolgozom (a kézirat eddig 158 oldal), és a *Wiener Studien zur Tibetologie und Buddhismuskunde* sorozat szerkesztőivel (Helmut Tausherrel, Helmut Krasserrel és Birgit Kellnerrel) való megbeszélésünk értelmében ebben az évben kell leadnom lektorálásra. Előzetes tájékoztatásuk alapján azonban nem számíthatok az angol nyelvű könyvem 2009-nél korábbi megjelenésére, mivel több, már elfogadott kézirat várakozik náluk kiadásra.

Már 2004-ben elkészültem A *Madhjamakávatáráriká* és *Bhásja* VI. fejezete *pudgalanairátmja* című alfejezetének a magyar fordításával is, amelynek a jegyzetapparátusát, szakszó-jegyzékét, bevezető tanulmányát átdolgozott formában a fent említett magyar nyelvű könyvemben jelentetek meg. A 2004-ben elkészült kéziratom 134 oldal volt.

A Csandrakírti és a Tsong-kha-pa művek fordításával, értelmezésével természetesen együtt járt, hogy számos más, a *pudgalanairátmjával* közvetlenül vagy közvetve foglalkozó páli, szanszkrit és tibeti nyelvű szöveget is fel kellett használnom. Eme segédanyagok közül elsősorban a következő elsődleges forrásokra támaszkodtam: Csandrakírti: *Praszannapadá (Tshig-gsal)*, Tsong-kha-pa: *Lam-rim chen-mo*, *Drang-nges Legs-bshad snying-po*, *Rigs-pa'i rgya-mtsho*, Mkhas grub dGe-legs dpal-bzang: *sTong-thun chen-mo*, Mkhas-grub bstan-pa dar-rgyas: *dGongs-pa rab-gsal-gyi dgongs-pa gsal-bar byed-pa'i Blo-gsal sgron-me*, *Rnam-bshad dGongs-pa rab-gsal-gyi mtha'-dpyod*, lCan-skya Rol-pa'i rdo-rje: *Grub-pa'i mtha' rnam-par bzhang-pa gsal-bar bshad-pa* stb.

Eme háttéranyagok részfordítása kapcsán számos megvilágító erejű magyarázatra és a nemzetközi szakirodalom számára is új, vagy kellően fel nem dolgozott témakörre, illetve filozófiai kategóriára leltem. Ez irányú kutatómunkám eredménye például 3 idegen nyelvű tanulmányom. A *Two Main Sorts of Nihilism Distinguished by Rol-pa'i rdo-rje Relying on rJe Tsong-kha-pa* (2003) című cikkemben a nemzetközi szakirodalomban még ismeretlen adatokat tártam fel az ún. nihilista szemléletmódok dge-lugs-pa értelmezésére vonatkozóan, kifejtve egy Tsong-kha-pa által bevezetett új fogalomnak (*sgro-'dogs-kyi med-mtha'*) a jelentés-tartalmát. A *The Process of Analytical Reasoning according to Tsong-kha-pa* (2004) írásomban pontosítottam a végső valóság megismerésére irányuló analitikus folyamatnak (*rigs-shes*) a Tsong-kha-pa által lefektetett stádiumait, tisztázva a szakirodalomban megjelenő félreértéseket. A *The Practical Aspects of Buddhist Reasoning* (2006) tanulmányomban hangsúlyozottan rámutatok arra, hogy a megkülönböztető fogalmi gondolkodáson (*rnam-rtog*) alapuló végletekig száraz filozófiai, logikai analízis miként függ össze a fogalmi gondolkodás meghaladását céljával kitűző buddhista gyakorlattal Tsong-kha-pa és indiai szellemi elődei szerint. A két magyar nyelvű cikkem témája szintén szorosan kapcsolódik az OTKA programomhoz, a kutatómunkám szerves részei.

2003-2006-ig minden egyes évben nyílt előadást tartottam a MTA Nyelvtudományi Intézetben a kutatómunkám témájában, és eredményeimet folyamatosan felhasználtam az oktatómunkámban is, a Tan Kapuja Buddhista Főiskolán. Munkatervem szerint részt akartam venni a *Conference of International Assosiation of Buddhist Studies* konferencián 2005. augusztusában, amit azonban idős édesanyám súlyos betegsége miatt nem tudtam megvalósítani. Az itt felszabaduló pénzüsszeget arra fordítottam, hogy a bécsi *Institut für Südasien-, Tibet- und Buddhismuskunde*, a *Bécsi Egyetem Indológia Tanszéke* és az *Öst.*

Akademie den Wissenschaften, Institut für Kultur- und Geistesgeschichte Asiens intézményekben további könyvtári kutatómunkát, forrásgyűjtést és szakmai konzultációt folytassak. Ezt a szándékomat a munkatervemben is jeleztem.

A négy év során folyamatos szakmai kapcsolatot tartottam fenn a Dharamsalában oktató bSod-nams Blo-gros dge-lugs-pa szerzetessel is, aki a legnehezebb passzusok értelmezésében segítséget nyújtott e-mail-ben.

Kutatómunkámat én magam sikeresnek ítélem. Az angol nyelven 2009 körül megjelenő könyvemben természetesen fel fogom tüntetni, hogy az OTKA támogatásával készült, hiszen az OTKA finanszírozása nélkül nem lett volna lehetőségem arra, hogy ilyen gyakran és hosszabb ideig tudjak az említett bécsi intézményekben kutatómunkát folytatni.

Tudományos közlemények

A vizsgált témakörrel kapcsolatban és az OTKA támogatás feltüntetésével a következő munkáim jelentek meg, illetve az alábbi, már leadott kézirataim állnak megjelenés alatt:

1. *Two Main Sorts of Nihilism Distinguished by Rol-pa'i rdo-rje Relying on rJe Tsong-kha-pa.* In: Proceedings of the 45th Permanent International Altaistic Conference, Budapest 2003, pp. 126-137.
2. *The Process of Analytical Reasoning according to Tsong-kha-pa.* Acta Orientalia 57 (4): 475-485, 2004.
3. *Neyārtha és nītārtha tanítások a madhyamaka hagyomány alapján. lCang-skya Rol-pa'i rdo-rje értelmezése.* In: Birtalan Á.– Rákos A. (eds.): Bolor-un Gerel. Essays Presented in Honour of Professor Kara György's 70th Birthday, Budapest: Eötvös Loránd University, Department of Inner-Asian Studies 2005, pp. 273-293.
4. *The Practical Aspects of Buddhist Reasoning.* In: Tijdschrift voor Boeddhisme en Spiritualiteit 25, Rotterdam, 2006/4: 63-86.
5. *Az „üresség” geluk és nyingma értelmezéseiről.* In: Keréknyomok 2007/2, 4 oldal (megjelenés előtt)
6. *A személy üressége. Madhjamaka buddhista analízis.* Budapest: Trajan Könyvesműhely 2007, 213 oldal (megjelenés előtt)

